

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Terminológiai szójegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvű helymeghatározásaihoz*

1. Középkori latin nyelvű okleveleink számos eljárást alkalmaznak a szükséges magyar nyelvű elemek szövegbe illesztésére. E latin szövegekben magyar elemekként jellemzően tulajdonneveket – személy- és helyneveket – találunk. A tulajdonnevek mellett előforduló nagyszámú földrajzi köznévként is jellemzően névalkotó elem, mely újabb tulajdonnevet hoz létre (vö. HOFFMANN 2007a: 71–2). Hasonlóképpen névelemnek tekinthető a személynevekhez szorosabban kapcsolódó *-né*, *-fi* (~ *-fia*) közszóí eredetű képzőszerű utótag is (vö. ZELLIGER 1991: 17–8).

Az idegen nyelvi környezetben önmagában álló köznévként szintén tulajdonnévi értékben szokásos (pl. 1299: *per fluvium potok vocatum*, KMHsz.). Az ettől eltérő alkalmazás leginkább a – jellemzően latin – (földrajzi) köznevek alkalmi magyarra fordításából adódik (pl. 1318: *arbor fagy quod vulgo dicitur bykfa*; [1240]¹: *iuxta illud potok*, KMHsz.), avagy határpont – olykor quasi tulajdonnévként alkalmazott – jelölésként fordul elő (pl. +1015/+1158//1403: *Harumtulfa*; 1270: *kvevrusfa* [!]; 1342: *ad unum holm* KMHsz.).

E (leginkább német mintájú) gyakorlattól némiképp eltér a Tihanyi alapítólevél szövege, mely körülírással, többelemű – szintagmákat és szintagmaláncokat felvonultató – helymeghatározásokat is beemel az oklevélbe, esetenként magyar grammatikai eszközzel (*rea* névutó) illetve azokat a latin mondatba. Ez a magyar oklevélírás hagyományában különlegesen számító eljárás korabeli francia, illetőleg itáliai mintákat látszik követni, ahol nem ritka, hogy nemzeti nyelvű szó szerkezetek, sőt rövid mondatok is szerepelnek a latin oklevélszövegekben (vö. GIRY 1894: 465, 476, 731–42).

* A kéziratához fűzött értékes és a végleges változatban hasznosított észrevételekért köszönettel tartozom BALOGH JUDITnak és JUHÁSZ DEZSŐnek.

¹ Évszám nélküli, de megállapítható keletkezésű oklevél.

Mindazonáltal óvatosnak kell lennünk annak megítélésében, hogy a TA. ezen eljárását tekintve kivételnek tekinthető-e, hiszen a XI. századból fennmaradt viszonylag csekély számú oklevél csak kellő körültekintéssel adhat alkalmat általánosításra. Ha feltételezzük ezen utóbbi – a TA.-n kívül a magyar oklevelezésben nem dokumentálható – gyakorlat meglétét, a minták követésén túl a korai diplomatika kialakulatlanságával, gyakorlatlanságával és útkeresésével is számolnunk kell.

2. A Tihanyi alapítólevél szövegében a helynevek és helymeghatározások többsége, valamint a személynevek vagy csak magyar, vagy csak latin változatban fordulnak elő. (*Helymeghatározás*-on a földrajzi hely [alkalmi] körülírását vagy nem tulajdonnévi értékű földrajzi köznévvvel történő jelölését, míg *helynév*-en a tulajdonnévi [sajátnévi] használatot értem. A TA.-ben a kettő nem minden esetben különíthető el egyértelműen, és a megkülönböztetésnek ezúttal nincsen funkciója, ezért az összefoglaló jellegű *helymegjelölés* terminust használom.) Latin egynyelvű pl.: *magna(m) uia(m), ad public[a(m)] uia(m); Benedicti, Mauri* stb. Magyar egynyelvű pl.: *zakadat, ug[ri]n baluana, ruuoz licu; Fancel, Cupan* stb.

A latin nyelvű szöveg morfológiai-szintaktikai sajátosságait leghelyesebb a latin grammatika terminusaival leírni. Az *ad s(an)c(tu)m cl(em)ente(m)* szerkezetben az *ad* praepositio; a *Tradidit ... locu(m)* szókapcsolat második tagja accusativusban áll, nem tárgyragos főnév; a *thomo p(re)sente ... monstrante* ablativus absolutus, nem pedig mellékmondat (bár az efféle szerkezeteket magyarra átvittetve leggyakrabban mellékmondattal adjuk vissza).

Ezzel szemben a tisztán magyar szövegelemeket célszerű magyar grammatikai meghatározásokkal leírni. A *feheruuaru rea* morfológiai természetű szerkezet – hagyományos megnevezéssel álszintagma – névutót tartalmaz (még ha a latin szövegalkotásban *ad* praepositio felelne is meg neki), a *meneh* folyamatos melléknévi igenév, nem participium imperfectum, a *gnir uuege* pedig (rész-egész viszonyt kifejező) birtokos jelzői szintagma (BALOGH 2000: 449), nem pedig genitivus (latin megfelelője nem is ez, hanem a partitív értelmű melléknévi jelző lenne, amely formailag a magyar minőségjelzővel vethető össze, vö. M. NAGY–TEGYEY 1992: 118).

Ugyanakkor mely grammatikai rendszerhez igazodjunk a kétnyelvű helymeghatározások esetén?

3. Forrásunkban a kétnyelvű helymegjelöléseknek több típusa is szerepel. Először tekintsük át a latin szövegszerkesztés eredményeként létrejött kétnyelvű helymegjelölések fajtáit!

A szöveg nagyobb egységein átívelő, jellemzően makrotoponimákat érintő utalások a magyar helynevet általában latin (a kohéziót erősítő melléknévvvel vagy participiummal kiegészíthető) földrajzi köznévvvel és/vagy névmással idézik fel: *tichon – illa (...) insula* (abl.) – *insula* (abl.); *balatin – lacus – i[n] eode(m) lacu – sup(er) lacu(m) eunde(m) – de p(re)fato lacu – ab eode(m) lacu – ad magnu(m) lacu(m) – p(re)nominatu(m) lacu(m)*. Ez az utalási típus rendszerint anaforikus jellegű: a tulajdonnév antecedense a felidéző földrajzi köznévnél. Olykor azonban a felidéző köznévv és/vagy névmás mellett a magyar tulajdonnév ismétlése is előfordul: *ab eode(m) lacu bolatin – in eode(m) bolatin*.

A latin szövegbe történő beillesztés egyes formái ugyancsak kétnyelvű, de kataforikus jellegű szerkezeteket eredményeznek: *locus · kert hel nomine, uilla · que uocatur fotudi*. A TA.-t tekintve egy esetben találunk más szerepű, fordított nyelvi sorrendű anaforát: *aruk tue que uallis*. A magyar szórvány beillesztése e típusnál is a latin szövegalkotás szabályai szerint történt.

Jellemzően kétnyelvű alakulatot eredményez a latin praepositio által irányított beillesztés is: *ad zakadat*; [*ad magna(m) uia(m) · quę dirigitur*] *in keuris tue*. Sajátos változata e szerkesztésmódnak az „*inter ... et ...*” sémába történő beillesztés. Ebben az esetben vagy csupán az egyik földrajzi név magyar nyelvű: *Inter seku ueieze · & uia(m) [quę ducit ad portu(m)]*, vagy mindkettő: *inter putu uueieze & knez*. A kormányzó latin grammatikai séma minden esetben megmarad, azaz a szöveg latin szöveg marad. E szerkezetek a bennük lévő magyar elemek ellenére latin praepositívus alakulatok.

A *mortis* birtok egy, esetleg két tautologikus szerkesztésű határpontja sajátos átmenet: *ad holmodi rea*, illetve esetleg: *ad castelic [-] & feheruuaru rea meneh hodu utu rea*. (Az utóbbi szerkezet többféle grammatikai értelmezést is megenged. Nem tautologikus szerkesztést feltételező értelmezési lehetőség: {[*ad castelic*] & [*feheruuaru rea*]} *meneh hodu utu rea*. Tautologikus szerkesztést feltételező értelmezési lehetőségek: 1. ad {[*castelic & feheruuaru rea*] *meneh hodu utu*} rea; 2. {ad [*castelic & feheruuaru*] rea} *meneh hodu utu rea*. – Vö. még: SZENTGYÖRGYI 2007: 24–7.)

A következőkben vegyük sorra a latin szövegszerkesztés által nem indokolt kétnyelvű helymegjelöléseket!

4. A kéttagú helymegjelölések forrásunkban zömmel egynyelvűek, csupán néhány kétnyelvű szerkezetet találunk. (A *tag* terminus nem azonos a *nëvelem*-mel. A szóösszetételeket [pl. *feheruuaru*] és a szoros szókapcsolatokat [pl. *ruuoꝝ licu*] grammatikai szerkezetük nyomán tekintem kéttagúnak. Névszerkezeti – és funkcionális – szempontból ezek egyrészes nevek [HOFFMANN 2007a: 71], melyek „lexikális egységként funkcionálnak a nyelvben” [i. m. 72]. Grammatikailag ugyancsak a kéttagú nevek közé sorolom a valódi szintagmákat is, pl. *ug[ri]n baluana*.)

A kéttagú s egyben kétnyelvű szerkezeteket két további csoportra oszthatjuk. Az első csoportba (kiindulásképpen magyar grammatikai szempontból) azok a birtokos jelzői szintagmák sorolhatók, amelyekben a latin alaptag mellett magyar nyelvű birtokos jelzői bővítést találunk. Biztosan ilyen az *usq(ue) ad angulu(m) aruk* (a latin szerkezetből kiemelve: *angulus aruk*). Ide tartoznék az *ad caput p&re* szerkezet is, ha a *p&re* magyar személynév, valamint az *ad portu(m) eclī*, ha az *eclī* magyar, de legalábbis nem latin hely- vagy személynév.

Ezekben a szószerkezetekben – a továbbiakat biztosan csak az első kifejezésről állíthatjuk –, bár a szintagma meghatározó tagja magyar szórvány, a teljes szószerkezet váza mégis latin: a mondatba illesztést vezérlő *ad* praepositívus alaptagot a latin szórend szerint követi, s nem megelőzi a magyar nyelvű (jelöletlen) birtokos jelző, így a szövegalkotás latin grammatikai struktúra szerint történik. A szerkezetet tekintve tehát a magyar szórvánnyal kifejezett szintagmatag genitívusi funkciójú, alakilag pedig ragozhatatlan névszóként (nomen indeclinabile) viselkedik. (Mivel a birtokviszony jelöletlen, a genitívusi szerkesztést csupán szemantikai alapon feltételezhetjük, így – éppen e jelentéstani megfontolások alapján – nem valószínű egy, a szókapcsolatot a következő típusba [5. pont] soroló megfeleltetés.)

Mindazonáltal biztosra vehetjük, hogy e kétnyelvű helymeghatározás mögött magyar helynévi megnevezés húzódik. Ha a lejegyzett forma magyar grammatikai megfontolásokat követne, viszonylagos biztonsággal tudnánk rekonstruálni a mögöttes magyar nyelvű helynevet, a latin vázú grammatikai szerkezet azonban többféle genitívusi funkciót is megenged. Ennek megfelelően az *angulus aruk* szókapcsolat mögött a következő magyar helynévi megfelelők képzelhetők el: *árok szöge/szöglete* (vö. ÁrpOkl. 106; ÉRSZEGI 1993: 2, 2004: 2),

vagy: *árok*szög (vö. HOLUB 1956: 6; SZENTGYÖRGYI 2005: 60 – a különírás mindkét kiadásban a magyar szórvány szembetűnő kiemelhetőségét szolgálta). A *-szeg* és a *-szege* változatokra vö.: 1256: *Dedemszeg* ~ 1337: *Dedenzege*; 1425: *Bwkenzege* ~ 1489: *Bewkenzeg*; 1416: *Waydazegh* ~ 1414 k.: *Waydazege* (adatok: CSÁNKI). Vö. KMHsz. *Dedénszeg* és *Dedénszege*, valamint – csak a névalakra vonatkozóan – *Árokszeg* és *Árok szege* ?.

Az *angulus aruk* mögött sejthető (különböző morfológiai felépítésű) névváltozatoknak a következő lehetséges értelmezéseket tulajdoníthatjuk: 1. Az *angulus* szó 'szög(let), kiszögellés, sarok' jelentését szem előtt tartva 'árok (völgy) sarka, kanyarulata', esetleg 'ároknál vagy mellette lévő kiszögellés' (különösen, ha az *angulus* 'angulus saxi' jelentésben áll). 2. Az *aruk* lehetséges 'vízfolyás' jelentésével ugyanakkor az 'árok (nevű) vízfolyás kanyarulata' értelmezést kapjuk. 3. Az *angulus* '(folyóvíz által bezárt) sarok, zug, folyókanyarulattal érintkező terület' jelentését tekintve pedig: 'az árok (nevű) vízfolyás kanyarulatával érintkező terület'.

A *caput p&re* szókapcsolat ebben a formában értelmezhetetlen, akár magyar, akár latin szónak tekintjük a második tagot. A TA. kutatástörténetén végigvonuló mindkét (latin, illetve magyar lexémát feltételező) lehetséges értelmezés ellipszist sejtet. Magam az ellipszis okát leginkább másolási-fogalmazási figyelmetlenségnek gyanítom, és arra hajlok, hogy a *p&re* szót latin fordításnak tekintsem – mely mellől a *vallis* földrajzi köznévi maradt el –, s így a helyet a Somogy megyei Kő-völgygel azonosítom (SZENTGYÖRGYI 2008b.). Ennek nyomán e szerkezetet a kétnyelvű szókapcsolatok között a továbbiakban nem tárgyalom. Ha mégis az, az *ad angulu(m) aruk* szintagmával azonos felépítésű. (A kérdés problematikájához lásd: BÁRCZI 1951: 46; ÉRSZEGI 1993: 3; ÁrpOkI. 108; ZELLIGER 2005: 36; SZENTGYÖRGYI 2005: 51, 61; utóbb: HOFFMANN 2007b.)

A *portus ecli* latin kifejezés mögött 'Ecli révé' vagy 'Ecli-rév' értelmezés sejthető (vö. HOFFMANN 2008: 15), amennyiben az *ecli* szórvány valóban (német eredetű) személynévből származó helynév, amint azt a szakirodalom egybehangzóan állítja. Elvben a szó szerkezet megengedné a teljes latin értelmezést, eszerint a genitívusban álló tag lehetne – a tipológiai- lag gyakoribb településnéven túl – maga folyó neve is, amin a rév található, vö.: 1257: *in portu Crysii* (KMHsz.). Ilyen – egy esetleges **Ecli* genitívusból rekonstruálható – latin vagy latinósított folyónevet azonban nem ismerünk (ahogyan településnevet sem). A teljes latin nyelvű értelmezés másik lehetősége paleográfiai alapú, a fogalmazványon vagy a határjárók feljegyzésén szereplő rövidítés félreolvasásából adódhat. Ez esetben a latin szerkezet: *portus eq(ui)*, azaz 'lórév' (SZENTGYÖRGYI 2009).

A szókapcsolatot a következő csoportba soroló értelmezés névtipológiai alapon nagy valószínűséggel kizárható.

5. A kéttagú és kétnyelvű helymeghatározások másik csoportjába a következő szókapcsolatok tartoznak: *usq(ue) ad lacu(m) turku*, *ab eode(m) lacu bolatin*, *usq(ue) ad kangrez uiam*. A függő esetekből kiemelve: *lacus turcu*, *lacus bolatin*, *kangrez uia*. Ezek a magyar grammatika szerint főnévi (tulajdonnévi) – kijelölő funkciójú – minőségjelzős (az újabb grammatika szerint minősítő jelzős) szó szerkezetek (MMNy. 339; BALOGH 2000: 446–7; vö. S. HÁMORI 1991: 677).

Az ilyen típusú kétnyelvű szó szerkezetek nagyszámú előfordulása korai okleveleinkben cáfolni látszik a következő megállapítást: „A földrajzi tulajdonneveknek kijelölő jelzői használata a korai ómagyar korban – ha egyáltalán élhetett – rendkívül ritka lehetett”

(S. HÁMORI 1991: 687). Ha ilyen szerkezet tisztán magyar nyelvű oklevélbeli előfordulásával nem is találkozunk, a számos kétnyelvű előfordulás feltételezi, hogy a beszélt nyelv (legalábbis annak „hivatalos” regisztere) gyakran élhetett vele. Az ún. második szóbeliségben egészen biztosan gyakori volt, hiszen ezen okleveleket – vita esetén – előszóban fordították magyarra.

De tekinthetjük-e a fentiek alapján e szerkezeteket jelzős szó szerkezeteknek? Az e szókapcsolatokban lévő magyar szórványok – a fentiekhez hasonlóan – latin grammatikai séma alapján illeszkednek a szövegbe: praepositio által vezérelt függő esetű latin földrajzi köznevek latin szórendű bővítései. (Egyedül az *usq(ue) ad kangrez uiam* szerkezet esetén merül fel kétség a *kangrez uia* magyaros szórendje miatt, ez a feltehetően magyar nyelvi interferencia [vö. SZENTGYÖRGYI 2008a: 47] azonban a szövegbe illesztés strukturáját lényegesen nem módosítja.) Ha a szövegbe e kifejezések latin szó szerkezetként illeszkednek, a fentebb mondottakkal összhangban a latin grammatika terminusaival célszerű őket leírni.

A *lacus turcu*, *lacus bolatin* és a **uia kangrez* – „urbs Roma” típusú – szerkezetek tulajdonnévi bővítése a hagyományos latin grammatikai leírás szerint *appositio*, azaz két főnév azonos számban és esetben álló (egymást értelmező) szókapcsolat. A humanista grammatika egyöntetűen csupán két főnév (*substantivum*) kötőszó nélküli (*continua/immediata coniunctio, sine coniunctione*) kapcsolatát nevezi *appositio*-nak. Vö. GIULIO Sulpizio Verulano, *De re grammatica*, 1480: „Appositio est continua coniunctio duorum substantiuorum quorum alterum declarat alterum”; ANTONIO DE NEBRJA, *Introductiones Latinae*, 1481: „Appositio est immediata duorum substantiuorum coniunctio quorum alterum exponit alterum” (LUIS MARTÍNEZ-FALERO 2006: 327). A két főnévnek ugyanarra a dologra kell vonatkoznia, és azonos esetben kell állnia. Vö. NICOLAS Mercier, *Manuel des Grammairiens*, 1735: „Appositio fit, quando plura substantia ad rem eandem pertinentia ponuntur in eodem casu sine coniunctione” (COLOMBAT 1993: 367). A későbbi szerzők e meghatározásokat átvesszik, idézik, ettől eltérő definícióval nem találkozunk. Vö. pl.: „The Latin Grammarians employ the word Appositio to denote a figure, by which two words, denoting the same thing, are put in the same case, such as, Urbs Roma, Fluvius Sequana” (Commentary, Mt. 15, 1. n. 13).

Az *appositio* magyar fordítása: (főnévi) értelmező. A „főnévi” jelző el is hagyható, hiszen a latin grammatika szerint értelmező csak főnév lehet (vö.: M. NAGY–TEGYEY 1992: 118). A kétnyelvű szókapcsolatok esetében természetesen nem érvényesül az „azonos számban és esetben áll” kritériuma. Nyelvtanilag nonszensz lenne efféle kifejezéseket szerkeszteni: **usque ad lacum turkut*, **ab eodem lacu bolatintól*. Ezekben az esetekben tehát a magyar szórványok a már ismert módon, azaz ragozhatatlan névszóként (nomina indeclinabilia) viselkednek.

Míndezek alapján a fenti szókapcsolatokat értelmező szerkezeteknek tekintem. A magyarított terminus azonban zavaró lehet az értelmező, értelmező jelző kifejezéseknek a magyar grammatikában ettől eltérő használata miatt, ezért a latin terminus mellett maradvány szintagmák grammatikai meghatározására az *appositio*s szerkezet megjelölés tűnik alkalmasabbnak. A magyar grammatikában szokásos átírás itt is alkalmazható, így az *appozíciós szerkezet* írásváltozat is megfelelőnek látszik. (Megjegyzem, hogy a magyar grammatika a *Pista*, *a barátom* típusú kapcsolatot nevezi *azonosító értelmező*-nek, illetve *appozíció*-nak [BALOGH 2000: 453], ez nem azonos a fenti *appozíciós szerkezet*-tel.)

A latin szerkesztésű szöveg latin grammatikai terminusokkal történő leírása azért is látszik célszerűbbnek, mert ugyanannak a latin szerkezetnek a magyarban eltérő megfelelései lehetnek. Így az appozíciós szerkezet esetében is: *fluvius Sequana 'a Sequana folyó'*, *de: urbs Roma 'Róma városa'*.

6. Befejezésül az *értelmező* terminushoz szeretnék néhány adalékot csatolni.

A fentebb (az 5. pontban) tárgyalt szerkezetek grammatikai leírásában korábban is felvetődött az értelmezőként való meghatározás lehetősége: „A birtokos jelzős szorokszókapcsolatokban előforduló városnevek keletkezésében talán bizonyos mértékig idegen nyelvi minták is közreműködhetek, vö. (...) *die Stadt Wien* típusú szerkezeteket. Az idegen nyelvi adatok azonban nem birtokos, hanem minőség-, esetleg *é r t e l m e z ő j e l z ő s* alakulatok” (ZELLIGER 1991: 27, a kiemelés tőlem, Sz. R.).

A MHSz. immár magyar nyelvi példákra vonatkozóan fogalmaz hasonlóképpen: „Földrajzi nevekhez magyarázó céllal néha hozzákapszolunk egy közszót, ez azonban nem válik a név részévé. Ezeket a *n e v e t é r t e l m e z ő s z a v a k a t* a névtől különírjuk” (73, a kiemelés tőlem, Sz. R.).

A MMNy. a tulajdonnévi minőségjelzőről megjegyzi: „Az efféle főnévi minőségjelzős szerkezetek sokszor közel állnak az *é r t e l m e z ő s s z e r k e z e t e k h e z*” (340, a kiemelés tőlem, SzR.).

Úgy tűnik, hogy a magyar tulajdonnévi kijelölő jelzős szerkezetek (sőt az értelmezős szerkezetek, vö. BALOGH 2000: 452–8) grammatikai megítélése közelít a latin terminológiához. A *lacus bolatin*-féle kétnyelvű szókapcsolatokat mégsem ezért tekintem appozíciós (értelmezős) szerkezeteknek, hanem azért, mert a latin szerkesztésű szöveget latin grammatikai terminológiával látom célszerűnek leírni.

A hivatkozott irodalom

- ÁrpOkl. = GYÖRFFY GYÖRGY főszerk. 1997. Árpád-kori oklevelek 1000–1196. Balassi Kiadó, Bp.
 ÁÚO. = WENZEL GUSZTÁV (közé teszi) 1860–74. Árpád-kori új okmánytár I–XII. Pest (később Bp.).
 BALOGH JUDIT 2000. A jelző és az értelmező. In: KESZLER BORBÁLA szerk. Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 444–60.
 BARCZI GÉZA 1951. A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék. Akadémiai Kiadó, Bp.
 COLOMBAT, BERNARD 1993. Les figures de construction dans la syntaxe latine (1500–1780). Edition Peeters, Louvain–Paris.
 Commentary = CALVIN, JOHN, Commentary on Matthew, Mark, Luke, 2. Trad. and Notes: PRINGLE, WILLIAM. Electronic edition, 1999.
http://www.biblestudyguide.org/comment/calvin/comm_vol32/htm/xlvi.htm
 CSÁNKI = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3, 5. Bp.
 ÉRSZEGI GÉZA 1993. A tihanyi alapítólevél (fordítás). In: SZ. FARKAS ARANKA szerk. A tihanyi alapítólevél. F. Szelényi Ház, Veszprém.
 ÉRSZEGI GÉZA szerk. 2004. A tihanyi alapítólevél. Bencés Apátság, Tihany.
 FNESZ.⁴ = KISS LAJOS 1998. Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp.
 GIRY, ARTHUR 1894. Manuel de diplomatique. Librairie Hachette, Paris. (Reprint: Paris, 1925.; New York, 1972.; Genève, 1975.)
 HOFFMANN ISTVÁN 2007a. Helynevek nyelvi elemzése. 2. kiadás. Tinta Könyvkiadó, Bp.

- HOFFMANN ISTVÁN 2007b. A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. Kézirat, megjelenés alatt.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai. In: HOFFMANN–TÓTH szerk. 2008. 9–27.
- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk. 2008. Helynévtörténeti tanulmányok 3. Debrecen.
- HOLUB JÓZSEF 1956. A tihanyi apátság alapítólevele. Latin szöveg és fordítás (részlet). In: MÉSZÖLY GEDEON, Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal. Tankönyvkiadó, Bp. 5–13.
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. 2005. Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Debrecen.
- MARTÍNEZ-FALERO, LUIS 2006. La teoría gramatical de Antonio Llull: Las instituciones absolutissimae in grammaticam latinam (1549). Revista de Filología Española, 84/2: 315–38.
- MHSz. = A magyar helyesírás szabályai. 11. kiadás. Tizenkettedik (példaanyagában átdolgozott) lenyomat. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000.
- MMNy. = RÁCZ ENDRE szerk., A mai magyar nyelv. 8. kiadás. Tankönyvkiadó, Bp. 1991.
- M. NAGY ILONA – TEGYEY IMRE 1992. Latin nyelvtan. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- S. HÁMORI ANTÓNIA 1991. Az alárendelő szerkezetek. In: BENKŐ LORÁND főszerk., A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Bp. 676–723.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2005. A tihanyi apátság alapítólevele. Betűhív átírás és magyar fordítás. In: ZELLIGER 2005. 57–65.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2007. A Kesztlőrcről Fehérvárra menő hadút. Névtani Értesítő 29: 23–47.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2008a. A Tihanyi alapítólevél *kangrez* szórványáról. In: HOFFMANN–TÓTH szerk. 2008. 29–52.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2008b. A Tihanyi alapítólevél latin szövege és helyneveinek lokalizálása. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZÁRI ILDIKÓ szerk., Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Bp. 255–67.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009. *ecli*. Magyar Nyelv (közlésre elfogadott kézirat).
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. Szóösszetétellel keletkezett tulajdonnevek a korai ómagyar korban. Névtani Értesítő 13: 15–31.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2005. A Tihanyi Alapítólevél. Bencés Kiadó, Pannonhalma.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF